№ 128 Յուլիսի 24 (Օգոստոսի 5) **1880** Յուլիսի 24 (Օգոստոսի 5) № 128

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբլի։
Առանձին համարները 5 կոպէկով։
—
Թիֆլիսում գրվում են միմիայն Խմբագրատան մէջ։
—
Օտարաքաղաքացիք դիմում են ուղղակի
Тифлисъ. Редакція „Мшакъ“

ՄՇԱԿ

Խմբագրատունը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից)
—
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։
—
Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր տողին 2 կոպէկ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Կովկասեան համալսարան։ — Ներքին տեսութիւն։ Ներքին լուրեր։ — Արտաքին տեսութիւն։ Աֆղանիստան։ Աւստրո-Ունգարիա։ Նամակ Գերմանիայից։ — «Մշակի» հեռագիրներ։ — Յայտարարութիւններ։ — Բանասիրական։ Հայոց ուսումնարանների նախագիծ։

ԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

—

«Մշակի» երէկվայ համարում մենք «Голосъ» լրագրից արտատպեցինք մի յօդուած «Կովկասեան համալսարանի» մասին։ Յօդուածը գրված է Կիեվից և ստորագրված է մեզ համար մի անյայտ ազգանունով։

Մենք առհասարակ համակրում ենք ամբողջ յօդուածին, մանաւանդ ինչ որ վերաբերվում է հեղինակի առաջարկութեանը թոյլ տալ բէալական դպրոցներում աւարտած աշակերտներին մտնել համալսարան։ Հեղինակը շատ ուղիղ է նկատում որ Կովկասում անհրաժեշտ հարկաւոր է այժմ մի համալսարան, երկիրը թէ բնագիտական, թէ պատմական և թէ լեզուագիտական կողմից հետազօտելու համար։

Բայց մի բանի մէջ մենք համաձայն չենք հեղինակի հետ, այն է որ նրա կարծիքով Քութայիս քաղաքը, որպէս համալսարանական քաղաք, առաւելութիւն ունի Թիֆլիսի հետ համեմատվելով։

Հեղինակը չէ ապացուցանում իր ասածը։ Եթէ նրա բոլոր դատողութիւնները հիմնվում են այն իրողութեան վրա, որ Քութայիսը գրեթէ նոյնքան դրամական միջոց է նուիրել ապագայ Կովկասեան համալսարանի կառուցման գործին, որքան Թիֆլիսը,—այդ դեռ ոչինչ չէ նշանակում։ Վաղը Բագուն, Գանձակը կամ Երևանը գուցէ աւելի էլ կը նուիրեն քան թէ Թիֆլիսն ու Քութայիսը միասին վեր առած,—մի՞թէ այդ կը նշանակէ որ կովկասեան համալսարանը պէտք է հիմնվի այդ գաւառական քաղաքներից մինի մէջ։

Համալսարանը կարող է աւելի լաւ աջողվել մի մեծ, կենտրոնական քաղաքում, քան թէ մի աննշան գաւառական տեղում։ Համալսարանը պէտք ունի հասարակական զարգացած կեանքի։ Թիֆլիսում կան զանազան ուսումնական ընկերութիւններ, կան գրավաճառանոցներ, տպարաններ, կայ մուզէում, կայ հրապարակական գրադարան, կան հիւանդանոցներ, կայ բժշկական ընկերութիւն, և այլն.... Թէ համալսարանի ուսումնական յարաբերութիւնների, թէ ուսանողների ուսման հեշտութեան համար, թէ վերջապէս երիտասարդների կեանքի համար Թիֆլիսը ներկայացնում է շատ և շատ հեշտութիւններ և յարմարութիւններ, համեմատելով մի փոքրիկ գաւառական քաղաքի հետ, ուր դեռ նոր պէտք է ստեղծվի այն բոլորը, որ արդէն կայ Թիֆլիսում։

Ամեն երկիր Գերմանիա չէ, ուր և փոքրիկ քաղաքներ ուսման համար նոյնքան հեշտութիւններ և յարմարութիւններ են ներկայացնում, որքան մեծ քաղաքներ։

Չը պէտք է մոռանալ և այն, որ մեր չքաւոր ուսանողներից շատերը, ինչպէս գիմնազիստ լինելու ժամանակ, այնպէս էլ ուսանող դառնալով, ստիպված կը լինեն իրանց ապրուստը պահպանել տների մէջ դասատուութիւն

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅՈՑ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆՆԵՐԻ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ՆԱԽԱԳԻԾ

—

Ի նկատի ունենալով մեր ազգի երեք գլխաւոր դասակարգի բաժանվելը, այն է երկրագործաց, արհեստաւորաց և վաճառականաց դասակարգերը և խորին կերպով համոզված լինելով, թէ ազգի մը կեանքի պահանջներն են միայն ծնում և առաջացնում ուսումնարաններին, վասն որոյ մենք հարկաւոր ենք համարում բոլոր մեր ուսումնարանները բաժանել 5 կարգի՝ ա) Երկրագործական հայոց հոգևոր երկսեռ ուսումնարաններ գիւղերում. բ) Արհեստական հայոց հոգևոր երկսեռ ուսումնարաններ քաղաքներում. գ) Վաճառականական հայոց հոգևոր երկսեռ ուսումնարաններ քաղաքներում. դ) Թեմական դպրոցներ, վերոգրեալ երեք կարգի ուսումնարանների համար ուսուցիչներ և վարժուհիներ պատրաստելու համար հայաբնակ բազմամարդ տեղերում. ե) Հոգևորականաց ուսումնարաններ՝ մեր եկեղեցեաց համար պաշտօնեաներ միայն պատրաստելու նպատակաւ։ Այս տեսակ ուսումնարանները հիմնել վանքերում և թեմական առաջնորդների աթոռանիստ քաղաքներում։

Գիւղերում հիմնվելիք մանչերու երկրագործական ուսումնարաններում պէտք է միայն մտցնել հայոց աշխարհաբառ և ռուսաց լեզուներից ուղիղ կարդալ, գրել և թարգմանել։ Թուաբանութիւնից՝ չորս հասարակ գործողութիւնները ամբողջ թուերի և կոտորակների վրա։ Կրօնից՝ հին և նոր կտակարանների միայն համառօտ պատմութիւնը։ Ժամանակակից մեր ազգի համառօտ պատմութիւնը։ Երկրագործութիւնից՝ համաձայն տեղի դիրքին և կլիմայական պայմաններին մտցնել հետևեալ առարկաներից մի կամ աւելին, որք են. հողագործութիւն, պարտիզպանութիւն, այգեպանութիւն, խաշնարածութիւն, մեղուապահութիւն, թռչնապահութիւն, շերամապահութիւն. իսկ եթէ հարկը ստիպէ, կարելի է մտցնել և մի կամ աւելի արհեստներ։ Վերոգրեալ բոլոր առարկաները անհրաժեշտ ենք համարում սովորեցնել աշակերտաց զուգընթաց կերպով թէ տեսականապէս և թէ գործնականապէս, այնպէս որ ուսումնաւարտ ուսանողը կարողանայ իմանալ վերոգրեալ գործնական առարկաներից գոնէ մինը, և մտաւորապէս էլ այնչափ զարգացած լինի, որ նա կարողանայ սեպհականացրած գործնական առարկան հետզհետէ ինքնուրոյն կատարելագործել։ Ըստ մեր դատման այս տեսակ ուսումնարանների ուսման շրջանը հարկաւոր է ընել գոնէ 5 տարի։

Գիւղական աղջկանց ուսումնարաններում մտցնել հայոց աշխարհաբառ և ռուսաց լեզուների ուղիղ կարդալը, գրելը և թարգմանելը։ Թուաբանութիւնից՝ 4 հասարակ գործողութիւնները ամբողջ թուերի և կոտորակների վրա։ Կրօնից՝ հին և նոր կտակարանների միայն համառօտ պատմութիւնը և մեր ազգի ժամանակակից կարճառօտ պատմութիւնը։ Տնտեսութիւն, այսինքն բրդից, բամբակից, կանեփից և մետաքսից գործել, ձևել և կարել զանազան գործածելի նիւթեր, պատրաստել կաթից, իւղից և ճարպից զանազան մթերքներ ու սովորեցնել սրանց պահպանելու եղանակները։ Սովորեցնելու ձևը և ուսման շրջանը ընել նոյնը, ինչ որ մանչերի ուսումնարանների համար վերևը յիշեցինք։

Արհեստական մանչերի քաղաքական ուսումնարաններում, համաձայն քաղաքի և նրա շրջակայքի պահանջներին, մենք հարկաւոր ենք համարում մտցնել հետևեալ արհեստներից մի կամ աւելին, որք են՝ հիւսնութիւն, կօշկակարութիւն, դերձակութիւն, դարբնութիւն, քարտաշութիւն և կազմարարութիւն, իսկ այս արհեստներին նպաստող առարկաներից՝ գծագրութիւն և նկարչութիւն։ Թուաբանութիւնից՝ 4 հասարակ գործողութիւնները ամբողջ թուերի և կոտորակների վրա։ Հայոց աշխարհաբառ և ռուսաց լեզուներից՝ ուղիղ կարդալ, գրել և թարգմանել։ Կրօնից՝ հին և նոր կտակարանների միայն համառօտ պատմութիւնը և հայոց ազգի ժամանակակից պատմութիւնը։ Դասախօսութեան ձևը և ուսման շրջանը ընել համաձայն գիւղական ուսումնարաններին։

Արհեստական աղջկանց քաղաքային ուսումնարաններում մենք հարկաւոր ենք համարում մտցնել հետևեալ առարկաները՝ հայոց աշխարհաբառ և ռուսաց լեզուներից ուղիղ կարդալ, գրել և թարգմանել։ Թուաբանութիւնից՝ 4 հասարակ գործողութիւններն ամբողջ թուերի և կոտորակների վրա։ Կրօնից՝ հին և նոր կտակարանների համառօտ պատմութիւնը և հայոց ազգի ժամանակակից կարճառօտ պատմութիւնը։ Տնարարութիւնից՝ բրդից, բամբակից, կանեփից և մետաքսից գործել, ձևել և կարել կեանքի հարկաւոր նիւթեր և խոհարարութիւն։ Դասախօսութեան ձևը և ուսման շրջանը թողնել նոյնը։

Վաճառականական երկսեռ քաղաքային ուսումնարաններում մտցնել հայոց աշխարհաբառ, ռուսաց և ֆրանսիերէն լեզուների կանոնաւոր ընթերցանութիւնը, գրելը և թարգմանելը։ Թուաբանութիւնից՝ թուագիտութեան առաջի ամբողջ մասը։ Վաճառականական ժամանակակից ընդհանուր պատմութիւնը և աշխարհագրութիւնը և ընդարձակ տոմարակալութիւն։ Կրօնագիտութիւնից՝ հին և նոր կտակարանների համառօտ պատմութիւնը։ Ուսման շրջանը թողնել նոյնը, այսինքն գոնէ հինգ տարի։

Վերոգրեալ երեք կարգի ուսումնարանների համար ուսուցիչներ և վարժուհիներ պատրաստելու նպատակաւ թեմական երկսեռ դպրոցներում հարկաւոր է մտցնել երեք բաժանմունք՝ երկրագործական, արհեստական և վաճառականական։ Ամեն բաժանմունքում ուսանողք կը մնան գոնեա երեք տարի, որոնցից երկու տարին գործ կը դնի ուսանողին իր ընտրած մասնագիտութեան մէջ կատարելագործվելու համար, իսկ վերջի տարին գործ դնել մանկավարժութեան դիւրին ձևերի և եղանակների մէջ կրթվելու համար։

Վերջապէս եկեղեցական պաշտօնեաներ պատրաստելու համար հարկաւոր է մեզ ունենալ հոգևորականաց դպրոցներ, որոնց մէջ կարելի է պատրաստել կրթված եկեղեցական պաշտօնեաներ։ Այս տեսակ ուսումնարաններում, ըստ մեր դատման, հարկաւոր է մտցնել հայոց աշխարհաբար և գրաբառ լեզուն, ռուսաց և գաղղիերէն լեզուները։ Նոյն ազգաց եկեղեցական պատմութիւնները, թուաբանութեան 4 հասարակ գործողութիւնները ամբողջ և կոտորակների վրա և ձայնագրութիւն։ Ուսման շրջանը թողնել նոյնը։

Վերոգրեալ 5 տեսակ ուսումնարաններ հիմնելը և հիների նոր կարգերի վերածելը կարող է պահանջել բաւական ժամանակ, ուստի մենք խորհուրդ ենք տալիս տնտեսա-ուսումնական ժողովին իր կազմակերպութիւնից անմիջապէս վերջը, ներկայումս եղած բոլոր ուսումնարաններում գործողներին նշանակել Թիֆլիսում կօնկուրենտական հարցաքննութիւններ այն առարկաներից, որոնցից ցանկանում են ուսուցիչք կամ վարժուհիք դասախօսել։ Այս հարցաքննութեանց ժամանակ հարկաւոր է ի նկատի ունենալ վերոգրեալ հինգ կարգի ուսումնարանների պրօգրամման և աւելի յաջող հարցաքննութիւն բռնողին տալ ուսուցչական վկայական և նշանակել նորան մի համապատասխան ուսումնարանի մէջ ուսուցիչ կամ տեսուչ։ Ուսուցչական վկայական և պաշտօն ստանալու օրից, մանկավարժական ասպարիզում իւրաքանչիւր գործող անձը պիտի սկսէ չահուիլ հասոյթի արկղի իրաւունքներով և պարտադիր կը լինի նրան իր ռոճիկից մի որոշեալ տոկոս վճարել 20—25 տարի անընդհատ յօգուտ նոյն արկղի։ Իսկ ուսուցչական վկայականի արժանի չեղող անձին պէտք է անմիջապէս հեռացնել մանկավարժական ասպարիզից։

Գիւղական ուսումնարանների համար հարկաւոր է նշանակել առանձին թեմական վերատեսուչներ իսկ քաղաքայինների և եկեղեցականների համար առանձին, ամեն մինին յանձնելով ոչ աւել քան 50 երկսեռ ուսումնարան *)։

Թեմական վերատեսուչները պէտք է առաջարկեն տնտեսա-ուսումնական ժողովին հոգաբարձուներ, տեսուչներ և ուսուցիչներ նշանակելու և հաստատելու համար. իսկ տեսուչները ուսուցչաց վերաբերմամբ առաջարկում են թեմական վերատեսչաց, որոնք դիմում են դարձեալ տնտեսա-ուսումնական ժողովին ուսուցիչներին իրանց պաշտօններում հաստատելու նպատակաւ։ Նոյն կարգաւ լինում են և արձակումները *)։

Թեմական վերատեսուչները պարտ են այցելել անշուշտ իւրաքանչիւր տարի իրանց յանձնված բոլոր ուսումնարանները և տալ իւրաքանչիւր ուսումնական տարվայ վերջը իրանց վիճակներում գտնվող դպրոցների տնտեսական և ուսումնական դրութեան մանրամասն հաշիւներն տնտեսա-ու-

---

*) Այժմեան թեմական վերատեսուչներին անորոշ թուով ուսումնարաններ յանձնվելով, նոքա չեն կարողանում ուսումնարանների վրա ոչ թէ միայն հսկել, այլ տարիներով նոցա երեսներն անգամ տեսնել։

*) Թեմական վերատեսչաց հաստատութիւնը և արձակումը պէտք է լինի տնտեսա-ուսումնական ժողովի անմիջական իշխանութեամբ։

անելով, որովհետև ապրուստի ուրիշ աղբիւր չունեն… Իսկ Թիֆլիսի պէս մեծ քաղաքում աւելի հեշտ է գտնել մասնաւոր դասերը, քան թէ Քութայիսի պէս փոքրիկ քաղաքում:

Մենք անձամբ ճանաչում էինք ուսանողներին թէ Ռուսաստանում և թէ արտասահմանում, որոնք ապրում էին դաստիարակութեամբ տների մէջ, գրագրութեամբ մագազինների մէջ, թղթեր արտագրելով և այլն… Այդ բոլորը աւելի հեշտ է մեծ քաղաքում, քան թէ փոքր քաղաքում:

Ուրիշ կէտ էլ կայ, որի վրա անհրաժեշտ է ուշադրութիւն դարձնել: Ուսանող երիտասարդութեամբ չէ կարելի որդելել իր օրվայ պարապմունքները վերջացնելուց յետոյ, անցնել ժամանակ ընկերութեան, ընտանիքների մէջ, կամ զուարճանալ, ուրախ, բայց ազնիւ կերպով անցնել երեկոն: Մեծ քաղաքում միշտ հնար կայ ընտիր ընտանիքներում, թատրոնում, ուսումնական կամ մի այլ մտաւորապէս զարգացնող մի ընկերութեան մէջ անցնել ժամանակը, այն ինչ փոքրիկ քաղաքում, որ զուրկ է ընկերական, հասարակական կեանքից, օրվայ ծանր պարապմունքներից հանգստանալու կարօտ ուսանող երիտասարդութեանը մնում է միայն մի բան, —այն է քէֆի, արբեցողութեան, անկարգ կեանքի դիմել:

Առաջ մենք լսում էինք այնպիսի դատողութիւններ, որ Թիֆլիսը, գաւառական քաղաք լինելով դեռ ևս անպատրաստ է համալսարանական քաղաք լինելու, իսկ այժմ, երբ խնդիր է յարուցված Անդրկովկասում մի համալսարան հիմնելու, մարդիկ են գտնվում, որոնք առաջարկում են համալսարան հիմնել ոչ թէ Անդրկովկասի միակ մեծ, իր յարմարութիւններով մայրաքաղաքին քիչ թէ շատ նման քաղաքում, այլ մի աննշան գաւառական, կեանքի և ուսման համար ամեն յարմարութիւններից զուրկ քաղաքում:

Զարմանալի է ինչպէս մենք ամեն բանի մէջ անյաջողաբար ենք վարվում:

Նախ մենք Քութայիսը անարժան ենք համարել վայելել մինչև անգամ երկաթուղու գծի յարմարութիւնը, խլել ենք նրանից այդ իրաւունքը, այդպիսով մեռցրել ենք այդ քաղաքի մէջ առևտրական, հասարակական, ընկերական, մտաւոր կեանքի վերջին նշոյլը,—իսկ այժմ յանկարծ նոյն Քութայիսին ուզում ենք շնորհել մի համալսարան:

Մինթէ «Голосъ» լրագրի պատւելի աշխատակցի կարծիքով համալսարանը կարող է աջողվել միմիայն հասարակական, ընկերական, առևտրական, ուսումնական կեանքից զուրկ մի տեղում:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

Մեզ խնդրում են յայտնել հետևեալը: «Առաջիկայ կիրակի, ամսիս 27-ին, Վարդավառի տօնին, Կօջորի հայոց Ս. Կարապետ եկեղեցու տօնախմբութիւնն է, որ կը կատարվի մեծ հանդիսով.»

—

Ղազախ գաւառից մեզ գրում են, որ ԱՍՏԱՆԲԵԿԻԼՈՒ գիւղի բնակիչ Մոլլախալիլը, որ նշանաւոր աւազակապետ է ամբողջ գաւառում, ունի իր համար փոքրիկ խումբ, որի աւազակութիւնները ամենքին անհանգստացնում են. Այդ աւազակները գողանում են գիւղացիներից մի դամէշ, եզ, կամ ձի և յետոյ իրանք յայտնվում են տիրոջը պահանջելով 10 կամ 20 րուբլ, իբրև թէ իրանք գտել են այդ կենդանիները և խլել են գողերից. Բայց այս օրերս այդ աւազակները սկսեցին աւելի էլ սարսափելի բաներ գործել. Նրանք հանում են գերեզմաններից ննջեցեալների մարմինները և կախում են նրանց ծառերի վրա. Քննութիւնը արդէն սկսված է.

—

ՂՈՒԲԱՅԻՑ մեզ գրում են որ այդտեղ տօթաները շուտ են սկսվել, այնպէս որ մարդը չէ կարողանում հանգիստ անցնել իր ցերեկվայ ժամերը. Ցորենի գինը և այլ արմտեաց գները ընկել են, քանի որ հունձը սկսվել է. Այժմ ցորենի գինը 80 կոպէկ է պուտը և շուտով, երևի, ընկնելու է դարձեալ մինչև 40 և 30 կոպէկ.

—

Մեր թղթակիցը ՂՈՒԲԱՅԻՑ գրում է մեզ որ այժմ միտք կայ այդ քաղաքում ստորագրութիւն հաւաքել յօգուտ Կ. Պօլսի «Արարատեան» կամ միացած ընկերութեան. Նուիրատուութեան արդիւնքը կուղարկվի «Մշակի» խմբագրութեանը.

—

Շնորհակալութեամբ ստացանք Զ. Գրիգորեանցի «Կովկասեան գրավաճառանոցից» հրատարակած «Ընդհանուր աշխարհագրութեան» դասագրքի երկրորդ մասը, հեղինակութիւն Ն. Սիմէօնեանցի. Տպված է Թիֆլիսում, Յովհաննէս Մարտիրոսեանի տպարանում, ներկայ 1880 թւին.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՖՂԱՆԻՍՏԱՆ

—

Լօնդօնի լրագիրների մէջ տպված է Հնդկաստանի փոխարքայի հետևեալ հեռագիրը:

Կաբուլից հաղորդում են, որ Աբդուրախման շուտով կը հասնի Չարիկարու: Կաբուլից ուղարկած պատգամաւորութիւնը հանդիպեց նրան յուլիսի 14-ին: Պատգամաւորները յոյս ունեն, որ գործը շուտով կը վերջանայ և որ Կոհիստանի մէջ ապստամբ աֆղանների գօրքեր չը կան: Կաբուլի շրջականներում բոլորը հանգիստ է: Հաստատ տեղեկութիւններ են ստացված, որ Էյիւբխանի գլխաւոր ոյժերը Գիրիշկից հեռու չեն:

սումնական ժողովին, իսկ տեսուչները թեմական վերատեսուչներին.

Այսպիսով, ըստ մեր դատման, մեր ուսումնարանների երկրորդ գլխաւոր հիմքն էլ, այն է ուսումնական մասը, հիմնովին կերպով կազմակերպված կը լինի. Որովհետև տնտեսա-ուսումնական ժողովը ուսումնարանաց երկու էական կէտերը, այն է տնտեսականը և ուսումնականը, վերոգրեալ համաձայն կազմակերպելուց վերջը, մեր ուսումնարանների, ուսուցչաց և ուսանողաց տարտամ ու աննախանձելի դրութիւնները քանի մի ժամանակից յետոյ. համարձակ կարող ենք ասել, կը վերանորոգվեն. Իսկ ուրիշ կերպ փրկել մեր ուսումնարանները, թողնելով մէկ կողմ տնտեսա ուսումնական ընդհանուր ժողովը, մեր կարծիքով, երբէք չենք կարող. Եւ որովհետև կենտրոնական տնտեսա-ուսումնական ժողովի անդամները պէտք է լինեն մեր ազգի ամենահմուտ և փորձառու տնտեսա-մանկավարժները, ուրեմն այս տեսակ անձերից կազմված կենտրոնական ժողովը միայն կարող պիտի լինի վերանորոգել մեր ուսումնարանների երկու էական հիմունքը. Եւ մինչև որ չը լինի յիշեալ վերանորոգութիւնը, մեզանում երբէք չեն կարող հետևողաբար ծաղկել ոչ երկրագործութիւնը ընդհանրապէս, ոչ արհեստները, ոչ վաճառականութիւնը և ոչ էլ հոգևորականաց դասակարգը. Կրկնում ենք, որ առանց տնտեսա-ուսումնական ժողովի, մենք ոչ երբէք կարող ենք փրկել մեր ուսումնարաններն, ուրեմն և փրկել մեր ազգը, փրկել մեր ազգի պատմական ուղղութիւնը.

Ընդհանուր ազգաց պատմութիւնը ունի իր մէջ շատ օրինակներ, որոնցից երևում է պարզ կերպով, թէ ինչպէս շատ ազգեր իրանց նշանակութիւնը, անունները և մինչև անգամ գոյութիւնները կորցրել են, երբ նոքա հետզհետէ թուլացած են երկրագործութեան, արհեստագիտութեան և վաճառականութեան մէջ. Ուրեմն ամենայն ազգ իր գոյութիւնը կարող է այն ժամանակ ապահով համարել, երբ նա գիշեր ցերեկ անդադար մարդկային կենաց ընդհանուր ասպարէզի մէջ մտաւորապէս զարգանալով, ճիգ է թափում յառաջադիմելով երկրագործութեան, արհեստագիտութեան և վաճառականութեան ընդարձակ ասպարէզների մէջ.

Այս ամենից վերջը հրաւիրում ենք մեր ընդհանուր ազգի Հայրապետին և մեր ազգի ընդհանուր շահերի վրա լուրջ կերպով մտածող անձանց ուշադրութիւնը ազգային մահու և կենաց խնդրի՝ ուսումնարանական ընդհանուր վերանորոգութեան հարցի վրա, որի կատարումը գլխաւորապէս կախում ունի Նորին Վեհափառութենից և փորձառու ու հմուտ տնտեսագէտներից և մանկավարժներից.

Որովհետև, մեր կարծիքով, տնտեսա-ուսումնական ժողովի ձեռօք միայն կարող է լինել ուսումնարանական ընդհանուր վերանորոգութիւնը, ուստի աւելորդ չի լինի նոյն տնտեսա-ուսումնական ժողովի կազմակերպութեան մի տեսակ կանոնադրութիւնը այստեղ և եթ առաջարկել ընթերցողաց, որ հետևեալն է.

1.

Ռուսաստանի մեր եօթը թեմական վիճակաւոր առաջնորդներից իւրաքանչիւրը, իր թեմի կողմանէ, ընտրում է երեք փորձառու և հմուտ մանկավարժներ. Սոքա, քսան մէկ հոգի, եօթը թեմի կողմանէ հաւաքվում են Թիֆլիս, ուր միասին գումարվելով կազմում են ընտրողական ժողով նախագահութեամբ Վրաստանի և Իմերէթի վիճակաւոր Առաջնորդի, և ընտրում են իրանց միջից կամ արտաքոյ ընտրողական ժողովի ռուսահպատակ արժանաւոր հայերից, բազմութեամբ ձայների, եօթը իսկական անդամներ տնտեսա—ուսումնական ժողովի համար հինգ տարի ժամանակաւ հանդերձ մի մի կանդիդատով. Այնուհետև ընտրողական ժողովը արձանագրութիւն կազմելով, առաջարկում է իր ընտրած եօթը անդամները ի հաստատութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսի.

2.

Այս եօթը ընտրված և հաստատված անդամներն ի միասին կազմում են տնտեսա—ուսումնական ժողովը նախագահութեամբ Վրաստանի և Իմերէթի վիճակաւոր առաջնորդի, և այդ ժողովում բոլոր թեմական վերատեսուչներն և հայ թերթերի խմբագիրներն ունեն միայն խորհրդական ձայն.

3.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը առնում է իր անընդմիջական իրաւասութեան ներքոյ ներկայումս եղած և ապագայում բացվելիք բոլոր ազգային, հոգևոր երկսեռ ուսումնարանների շարժական և անշարժ կայքերի մատակարարելը և ուսումնական մասի ընդհանուր կանոնաւորելը.

4.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովի գործունէութեան մշտական տեղը պէտք է լինի Թիֆլիս քաղաքը.

5.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը իր անդամների միջից ընտրում է բազմութեամբ ձայների մի գանձապահ և մի քարտուղար. Սոցա պարտաւոր է յիշեալ պաշտօնները վարելը գոնէ մի տարի ժամանակաւ.

6.

Տնտեսա—ուսումնական ժողովը կը գումարվի, բացի եկեղեցական և պետական տօն օրերից, ամենայն օր. Իսկ երկու տարին անգամ տնտեսա—ուսումնական ժողովը պարտական է գումարել մի ընդհանուր ժողով, ուր պէտք է մասնակցեն, բացի թեմական վերատեսուչներից ու հայ թերթերի խմբագիրներից նաև բոլոր մեր ուսումնարանների տեսուչները. Ընդհանուր ժողովի նիստերի ժամանակ բոլոր վերոգրեալ մասնակից եղող անձինքներն ունեն վճռողական ձայն. Նախագահը, ինչպէս տնտեսա-ուսումնական ժողովի նիստերի ժամանակ, նոյնպէս և ընդհանուր ժողովի նիստերի ժամանակ մնում է նոյնը, եթէ բացակայ չէ. ի հակառակ դէպս բազմութեամբ ձայների ընտրվում է ժամանակաւոր փոխ-նախագահ.

7.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պարտական է իւրաքանչիւր տարի տալ մանրամասն հաշիւ Վեհափառ Կաթողիկոսին առանձին կերպով և ազգին, հայ լրագիրների միջոցաւ, առանձին կերպով.

8.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պարտական է ընտրել բազմութեամբ ձայների իր անդամներից երեքին, որոնք երկու տարվայ ընթացքում պէտք է այցելեն բոլոր մեր ուսումնարանները և յետոյ մանրամասն հաշիւ տան հանդերձ իրանց նկատողութիւններով տնտեսա-ուսումնական ժողովին, որը իր կողմից պարտական է հայ լրագրաց միջոցաւ յայտնել ազգին ի գիտութիւն.

9.

Տնտեսա ուսումնական ժողովը պարտական է կազմել ուսումնարանների համար պրօգրամմաներ, զննել խիստ կերպով նոցա մէջ ընդունված դասագրքերը և սրանցից աւելի լաւերը ընտրելուց վերջը, սկսել նորերի կազմելը. Առանց տնտեսա-ուսումնական ժողովի վաւերացման, ոչ մի դասագիրք չը պէտք է ընդունվի որ և իցէ ուսումնարանի մէջ.

10.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը հաստատում է և արձակում թեմական վերատեսուչներին, հոգաբարձուներին, տեսուչներին և ուսուցիչներին.

11.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովը պէտք է ունենայ իր կնիքը այս մակագրով «կնիք հայոց տնտեսա-ուսումնական ժողովի».

12.

Տնտեսա-ուսումնական ժողովի անդամների պաշտօնավարութեան հինգ տարին լրանալուց վեց ամիս առաջ, նոյն եօթը թեմի վիճակաւոր առաջնորդները ընտրում են երեք երեք անձինք, որոնք, գումարվելով Թիֆլիսում, կազմում են ընտրողական ժողով և ընտրում են եօթը նոր անդամներ, որոնց առաջարկում են ի հաստատութիւն Վեհափառ Կաթողիկոսի. Հին անդամները վերընտրելի են.

—

Մենք հաւատացած ենք, որ ազգային ուսումնարանական խոշոր հարցով մեզանում շատերը զբաղված և հետաքրքրված են. ուստի մեզ շատ ցանկալի կը լինէր նոցա կարծիքներն էլ յօգուտ նոյն հարցի լսել կամ կարդալ, ինչպէս որ «Մշակի» այս տարվայ №№ 5, 6, 7, 8 և 10 պատահեցաւ կարդալ «Պրօգրամմայի խնդիր» վերնագրով մեծ. պ. Գրիգոր Նիկողոսեանի յօդուածը, որը գլխաւորապէս մեզ դրդեց վաղուցվայ մեր մտադրութիւնը շուտացնել, յայտնելով մեր բոլոր գիտելիքը հայոց ուսումնարանների կազմակերպութեան մասին. Վասն որոյ պարտք ենք համարում մեր խորին համակրութիւնը և շնորհակալութիւնը հրապարակապէս յայտնել մեծ. պ. Գր. Նիկողոսեանի, մանաւանդ «Մշակի» յարգելի խմբագրին, որը այդ հարցը յարուցեց առաջին, խօսելով նրա վրա դեռ 1879 թւականի համարներում.

Տէր